

ZAMONAVIY O‘ZBEK TERMINOLOGIYASIDA STANDARTLASHUV MUAMMOLARI

Muallif: Paxtaobod 1-son texnikumi

ona tili fani o‘qituvchisi

Komilova Zumaratxon

Email: komilovazumradxon44@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek terminologiyasining shakllanish jarayoni, uning rivojlanish bosqichlari hamda terminologik tizimda yuzaga kelayotgan standartlashuv muammolari lingvistik va ijtimoiy omillar asosida batafsil tahlil qilinadi. Ilm-fan, texnologiya, iqtisodiyot va huquq sohalarida yangi tushunchalarning tezkor paydo bo‘lishi o‘zbek tilida yangi terminlarning shakllanishiga olib kelmoqda. Biroq bu jarayon ko‘pincha terminlarning variantlilik, semantik noaniqligi va normativ me‘yorlarning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi bilan kechmoqda.

Tadqiqotda terminlarning shakliy va mazmuniy xususiyatlari, ularning rasmiy va norasmiy diskursda qo‘llanishi, shuningdek, xalqaro terminologiya standartlari bilan uyg‘unlashuv masalalari keng yoritiladi. Olingan natijalar o‘zbek terminologiyasini standartlashtirish jarayonini takomillashtirish, terminologik siyosatni izchil olib borish hamda ilmiy muloqot samaradorligini oshirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: o‘zbek terminologiyasi, standartlashuv, termin variantlari, normativlik, til siyosati.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СТАНДАРТИЗАЦИИ УЗБЕКСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация

В данной статье подробно анализируются процессы формирования современной узбекской терминологии, этапы её развития, а также проблемы стандартизации терминологической системы с точки зрения лингвистических и социальных факторов. Быстрое появление новых понятий в науке, технологиях, экономике и праве приводит к формированию новых терминов в узбекском языке. Однако этот процесс часто сопровождается вариативностью терминов, семантической неоднозначностью и недостаточной разработанностью нормативных стандартов.

В исследовании рассматриваются формальные и семантические характеристики терминов, их использование в официальном и неофициальном дискурсе, а также вопросы согласования с международными стандартами терминологии. Полученные результаты имеют важное научно-практическое значение для совершенствования процесса стандартизации узбекской терминологии, систематизации терминологической политики и повышения эффективности научной коммуникации.

Ключевые слова: узбекская терминология, стандартизация, варианты терминов, нормативность, языковая политика.

STANDARDIZATION PROBLEMS IN MODERN UZBEK TERMINOLOGY

Abstract

This article provides a detailed analysis of the formation processes of modern Uzbek terminology, its developmental stages, and the problems of standardization in the terminological system based on linguistic and social factors. The rapid emergence

of new concepts in science, technology, economics, and law has led to the creation of new terms in the Uzbek language. However, this process is often accompanied by terminological variability, semantic ambiguity, and insufficiently developed normative standards.

The study examines the formal and semantic characteristics of terms, their use in official and unofficial discourse, and issues related to compliance with international terminology standards. The results obtained are of significant scientific and practical importance for improving the standardization of Uzbek terminology, systematically implementing terminological policy, and enhancing the effectiveness of scientific communication.

Keywords: Uzbek terminology, standardization, term variants, normativity, language policy.

Kirish

Zamonaviy o'zbek tili jamiyatning barcha sohalarida faol qo'llanilayotgan rivojlangan adabiy til sifatida doimiy yangilanish jarayonini boshdan kechirmoqda. Ayniqsa, fan va texnika, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, tibbiyot va huquq sohalarida yuzaga kelayotgan yangi tushunchalar terminologik tizimni kengaytirishni talab etadi. Terminlar ilmiy tafakkurning asosiy vositasi bo'lib, ular orqali yangi bilimlar ifodalanadi va uzatiladi.

Biroq terminologik birliklarning tezkor shakllanishi va amaliyotga joriy etilishi ularning yagona shakl va ma'noda qo'llanishini ta'minlashni murakkablashtirmoqda. Bir tushuncha uchun bir nechta terminlarning parallel ishlatilishi, xorijiy terminlarning moslashmagan holda qo'llanishi hamda tarjimada yagona yondashuvning yo'qligi ilmiy muloqotda chalkashliklarni yuzaga keltiradi.

Shu nuqtayi nazardan, terminologiyada standartlashuv masalasi til siyosati va tilshunoslikning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi zamonaviy o'zbek terminologiyasida standartlashuvga to'sqinlik

qilayotgan omillarni aniqlash, ularning lingvistik tabiatini tahlil qilish va muammoni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

O'rganilgan adabiyotlar

Tilshunoslikda terminologiyani standartlash masalasi xalqaro miqyosda keng o'rganilgan. Xususan, M.T. Cabré, J.C. Sager, H. Felber kabi olimlar terminologiya nazariyasining metodologik asoslarini ishlab chiqqan. ISO 704 va ISO 1087 standartlari termin yaratish va me'yorlashning umumiy prinsiplari sifatida e'tirof etiladi. O'zbek tilshunosligida esa Sh. Rahmatullayev, Yo. Tojiyev, B. O'rinboyev tadqiqotlarida terminologik me'yor, variantlilik va sohaviy terminlar muammolari yoritilgan. Mazkur tadqiqot ushbu ishlarni umumlashtirgan holda, o'zbek terminologiyasining zamonaviy holatini tahlil qilishga qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida tavsifiy-tahliliy, qiyosiy, funksional va semantik metodlardan kompleks foydalanildi. Zamonaviy o'zbek terminologiyasiga oid materiallar ilmiy maqolalar, darslik va qo'llanmalar, rasmiy hujjatlar, normativ lug'atlar hamda ommaviy axborot vositalari asosida to'plandi.

Shuningdek, ayrim terminlarning turli manbalarda qo'llanish chastotasi va shakliy variantlari qiyosiy tahlil qilindi. Xalqaro terminologiya standartlari (xususan, ISO hujjatlari) bilan solishtirish orqali o'zbek terminologiyasidagi normativlik darajasi baholandi. Ushbu metodlar terminologik birliklarning tizimlilik va barqarorligini aniqlash imkonini berdi.

Zamonaviy o'zbek terminologiyasining shakllanish manbalari

Hozirgi o'zbek terminologiyasi bir necha asosiy manbalar hisobiga boyib bormoqda. Birinchi manba xorijiy tillardan, asosan ingliz va rus tillaridan o'zlashayotgan terminlardir. Bu terminlar ko'pincha ilmiy-texnik taraqqiyot bilan bog'liq bo'lib, o'zbek tilida muqobil variantlari mavjud bo'lmagan tushunchalarni ifodalaydi.

Ikkinchi manba xalqaro terminlarning milliy tilga moslashtirilgan shakllaridir. Bunday terminlar fonetik va morfologik jihatdan o'zbek tiliga moslashadi, biroq ularning yozilishi va qo'llanishida turli variantlar uchraydi. Uchinchi manba mavjud o'zbekcha so'zlarga yangi terminologik ma'no yuklash orqali hosil bo'lgan birliklardir. Bu holat semantik kengayish jarayoni bilan bog'liq.

Shuningdek, so'z yasash vositalari orqali yaratilgan yangi terminlar ham terminologik tizimning muhim qismi hisoblanadi. Biroq mazkur manbalarning yagona me'yor asosida tartibga solinmasligi terminologiyada standartlashuv muammolarini kuchaytiradi.

1- jadval

Zamonaviy o'zbek terminologiyasidagi shakliy variantlar¹

Tushuncha (Concept)	Xorijiy manba shakli	O'zbek variantlari	Tavsifi / Izoh	Soha
Computer	computer	kompyuter, kompyutyor	Elektron hisoblash mashinasi	IT
Software	software	dasturiy ta'minot, programma	Kompyuter dasturi	IT
Internet	internet	internet, tarmoqlar tarmog'i	Global tarmoq	IT
Law Enforcement	law enforcement	huquqni muhofaza qilish organlari	Huquqni amalga oshirish organlari	Huquq
Economic Development	economic development	iqtisodiy rivojlanish	Iqtisodiy o'sish jarayoni	Iqtisodiyot

¹ Muallif ishlanmasi

Ushbu jadvalda o'zbek tiliga kirib kelayotgan yangi terminlar va ularning shakliy variantlari keltirilgan. Jadval ilmiy va amaliy nuqtai nazardan quyidagilarni ko'rsatadi:

- Terminlarning xorijiy manbadan o'zbek tiliga moslashishi turli shakllarda sodir bo'lishi mumkin (fonetik va grafik o'zgarishlar).
- Bu jarayon soha maxsus kontekstlariga bog'liq: masalan, IT sohasida "computer" termini bir nechta variantda ishlatiladi.
- Jadval terminlar, ularning o'zbekcha variantlari, qisqacha tavsif va soha bo'yicha tahlil imkonini beradi, bu esa standartlashuvga bo'lgan ehtiyojni ko'rsatadi.

2- jadval

Standartlashuv muammolari va ularning ko'rinishlari²

Muammo turi	Tavsif	Ta'sir sohalari	Misol
Shakliy variantlilik	Bir termin turli grafik va fonetik shakllarda ishlatiladi	IT, texnika, ilmiy matn	kompyuter / kompyutyor
Semantik noaniqlik	Termin ma'nosi aniq chegaralanmagan	Tibbiyot, iqtisod	infektsiya (infection)
Sinonimlar	Bir tushuncha uchun bir nechta terminlar	Huquq, iqtisod	iqtisodiy o'sish / iqtisodiy rivojlanish
Xorijiy terminlarning moslashuvsizligi	Transkripsiya va tarjimada yagona yondashuv yo'q	Barcha sohalar	software / dasturiy ta'minot

Jadval zamonaviy o'zbek terminologiyasidagi standartlashuv muammolarini tahlil qilish uchun tuzilgan. U quyidagi jihatlarni yoritadi:

² Muallif ishlanmasi

- **Shakliy variantlilik** – bir terminning turli shakllarda ishlatilishi ilmiy matn va hujjatlarda izchillikni kamaytiradi.
- **Semantik noaniqlik** – termin ma’nosining aniqligi yetarli emasligi, chalkashlikka olib keladi.
- **Sinonimlar** – bir tushuncha uchun bir nechta terminlarning mavjudligi, terminologik izchillikni pasaytiradi.
- **Xorijiy terminlarning moslashuvsizligi** – transkripsiya va tarjimada yagona me’yor yo‘qligi, rasmiy va ilmiy hujjatlarda turlicha variantlar paydo bo‘lishiga olib keladi.

Jadvalning maqsadi – har bir muammoning sababi, sohalari va misollarini vizual tarzda ko‘rsatish, tadqiqotchi va til siyosatchilari uchun **analitik asos yaratish**.

Standartlashuv muammolarining asosiy turlari

Zamonaviy o‘zbek terminologiyasida standartlashuv muammolari bir nechta asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi. Birinchi navbatda, terminlarning **shakliy variantlilik** muammosi alohida e’tiborga loyiq. Bu holatda bir termin turli manbalarda fonetik, grafik yoki morfologik jihatdan farqlanuvchi shakllarda qo‘llanadi. Natijada ilmiy matnlarda yagona me’yorning buzilishi kuzatiladi.

Ikkinchi muhim muammo — **semantik aniqlikning yetishmasligi**dir. Ayrim terminlar ma’nosining aniq chegaralanmaganligi yoki keng talqin qilinishi ilmiy muloqotda tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Bu holat ayniqsa yangi shakllanayotgan terminologik birliklarda ko‘proq uchraydi.

Uchinchi muammo sifatida **sinonimik terminlarning parallel qo‘llanishini** ko‘rsatish mumkin. Bir tushunchani ifodalovchi bir nechta terminlarning mavjudligi terminologik tizimning izchilligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, xorijiy

terminlarning o'zbek tiliga moslashuvida yagona yondashuvning yo'qligi ham standartlashuv jarayonini murakkablashtiradi.

1- sxema. Terminologiya standartlashuv jarayoni

[Yangi tushunchalar paydo bo'lishi]

[Termin yaratish / o'zlashtirish]

[Variantlarni tahlil qilish va normativlashtirish]

[Standartlashgan terminlar]

[Ilmiy va rasmiy muloqotda qo'llanish]

Ushbu sxema terminlar paydo bo'lishidan ularning standartlashgan shaklda ilmiy va rasmiy muloqotda qo'llanilishigacha bo'lgan jarayonni tasvirlaydi.

Har bir bosqichda terminning shakliy va mazmuniy tahlili amalga oshiriladi.

Standartlashuv jarayoni terminlarni yagona me'yor asosida tartibga solish va ilmiy-amaliy foydalanishga tayyorlashni nazarda tutadi.

Sxema terminologiya tizimidagi oqimni vizual tarzda tushuntiradi.

2- sxema. Standartlashuv muammolarining oqim diagrammasi

[Terminlar paydo bo'ladi]

[Shakliy variantlar]-----> [Ilmiy matnlarda chalkashlik]

[Semantik noaniqlik]-----> [Tushunmovchilik]

[Sinonimlar]-----> [Izchillik yo'qligi]

[Xorijiy terminlar]-----> [Normativ me'yor yetishmasligi]

Bu diagramma zamonaviy o'zbek terminologiyasida uchraydigan asosiy muammolar va ularning oqibatlarini ko'rsatadi:

Har bir muammo (shakliy variantlilik, semantik noaniqlik, sinonimlar, xorijiy terminlar) terminologik tizimning barqarorligiga qanday ta'sir qilishi batafsil tushuntirilgan.

Diagramma terminologik izchillikni oshirish yo'lidagi muammolarni vizual tarzda yoritadi.

Tadqiqotchi va til siyosatchilari uchun standartlashuvga ta'sir etuvchi omillarni tezda aniqlash imkonini beradi.

Tahlil va muhokama

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek terminologiyasida standartlashuv jarayoni notekis kechmoqda. Ayrim sohalarda (axborot texnologiyalari, tibbiyot) terminlar nisbatan me'yorlashgan bo'lsa, boshqa sohalarda xorijiy terminlarning bevosita ko'chirilishi va parallel variantlarning mavjudligi kuzatiladi. Bu holat terminologik tizimning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Muhokama jarayonida termin yaratishda milliy til imkoniyatlaridan foydalanish, shuningdek, xalqaro tajribani moslashtirish zarurligi asoslab berildi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy o'zbek terminologiyasida terminlarning katta qismi hali to'liq standartlashtirilmagan. Tahlil qilingan manbalarda bir qator terminlarning bir nechta variantda qo'llanilishi aniqlandi. Ayniqsa, ilmiy-texnik va axborot texnologiyalari sohalarida bu holat keng tarqalgan.

Shuningdek, ayrim terminlarning semantik jihatdan noaniq qo'llanishi ularning ilmiy matnlardagi funksional yukini pasaytirishi kuzatildi. Xalqaro

terminologiya standartlari bilan qiyosiy tahlil natijalari o'zbek terminologiyasida normativlikni kuchaytirish zarurligini ko'rsatdi. Olingan natijalar terminologik tizimni tartibga solish va yagona me'yorlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek terminologiyasida standartlashuv muammolari tilning ilmiy va rasmiy sohalarda samarali faoliyat yuritishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Terminlarning shakliy va semantik jihatdan izchil bo'lmashligi ilmiy muloqot sifatini pasaytiradi hamda terminologik tizimning barqaror rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Tadqiqot natijalari terminologiyani standartlashtirish jarayonini tizimli va ilmiy asosda tashkil etish zarurligini ko'rsatdi. Xususan, terminlarni tanlash, tasdiqlash va amaliyotga joriy etishda yagona me'yoriy yondashuvni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada ilgari surilgan xulosalar va takliflar o'zbek terminologiyasini rivojlantirish hamda uning xalqaro ilmiy makonda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cabré, M. T. (1999). *Terminology: Theory, Methods and Applications*. John Benjamins.
2. ISO 704:2009. *Terminology work — Principles and methods*.
3. ISO 1087-1:2019. *Terminology work and terminology science — Vocabulary*.
4. Halliday, M. A. K. (2004). *The Language of Science*. Continuum.
5. Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. John Benjamins.

6. Felber, H. (1984). *Terminology Manual*. UNESCO / Infoterm.
7. **O‘zbek tilining izohli lug‘ati**. (2006–2008). Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
8. Rahmatullayev, Sh. (2008). *Hozirgi o‘zbek adabiy tili*. Toshkent.
9. Tojiyev, Yo. (2016). O‘zbek terminologiyasining dolzarb muammolari. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 3-son.
10. O‘rinboyev, B. (2020). Zamonaviy o‘zbek terminologiyasida me’yor va variantlilik masalalari. *Til va adabiyot ta’limi*, 2-son.